УДК 82.091
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.50-2.2

Айворонська А. Р.,
магістр
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Покровська І. Л.,
доктор філологічних наук,
професор та завідувач кафедри тюркології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДО ПРОБЛЕМИ ЗІСТАВЛЕННЯ ТЕРМІНА «НОВЕЛА» В СЛОВ'ЯНСЬКОМУ, ТЮРКСЬКОМУ ТА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Анотація. Стаття присвячена актуальній на сьогодні проблемі зіставлення терміна «новела» в слов'янському, тюркському та західноєвропейському літературознавстві, яка, незважаючи на широкий інтерес з боку дослідників-літературознавців, ще й досі не була остаточно вирішена. Основну увагу у своєму дослідженні автори приділяють вивченню джерел та ключових етапів історії виникнення, становлення та розвитку новелістичних жанрів, порівнянню загальних та локальних, спільних та відмінних характерних жанрових рис прозових творів, а також аналізу підходів до трактування терміна «новела» в українському, турецькому та західноєвропейському літературознавстві. Дослідження має на меті встановлення англо- та турецькомовних відповідників до українських літературознавчих термінів, які функціонують на позначення жанрів прозових творів, зокрема таких, як новела, оповідання та повість. На підставі вивчення зарубіжних та вітчизняних теоретичних джерел у статті розглядається та аналізується термінологічна база на позначення прозових жанрів кожної з вищезгаданих літературознавчих традицій. Беручи до уваги відмінні підходи до визначення жанру прозового твору в різних літературних традиціях, такі як кількісний та композиційний, автори пропонують такі варіанти перекладу термінів, що позначають жанри новелістичних прозових творів, між такими мовами, як українська, турецька й англійська:

1) укр. новела / оповідання – тур. "*hikâye*", "*öykü*", "*küçük hikâye*" – англ. "*short story*", "*long short story*" і "*novelette*";

2) укр. повість – тур. "*uzun öykü*", "*uzun hikâye*", "*kısa roman*" – англ. "*short novel*" та "*novella*".

Таким чином, стаття певною мірою являє собою спробу підбити підсумок вже наявних лексикологічних, літературознавчих та компаративістських досліджень слав'янських, тюркських та західноєвропейських науковців, а також закріпити за українськими літературознавчими термінами еквівалентні іншомовні відповідники.

Ключові слова: новела, прозові жанри, компаративістика, літературознавчі терміни, переклад, турецька мова, українська мова, англійська мова.

Постановка проблеми. Розбіжність і невпорядкованість трактувань та підходів до тлумачення терміна «новела» в слов'янській, західноєвропейській та тюркській літературознавчих традиціях зумовлюють проблему адекватного зіставлення та перекладу термінів, які функціонують в українській, англійській та турецькій мовах на позначення жанрів прозових творів. Дослідження є першою спробою в українській компаративістиці систематизувати трактування українських, турецьких та англійських термінів, які вживаються на позначення новелістичних творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем трактування новели та співвіднесення літературознавчих термінів займалися О.В. Денисенко, О.П. Колінько, Н. Лобас, Т. Моріссі, Д. Полатер, у дослідженнях яких спостерігається як варіативність підходів науковців до тлумачення терміна «новела», так і певна одностайність у розумінні жанрового діапазону малих прозових творів, що дозволяє говорити про необхідність приділення особливої уваги літературознавчим термінам в аспекті їх перекладу, що дозволить отримати важливі теоретичні та практичні результати.

Мета статті – систематизувати підходи до трактування, окреслити дефініції, встановити еквівалентні відповідники лексем, які функціонують на позначення новелістичних творів, в українській, турецькій та англійській мовах.

Виклад основного матеріалу. Слово *"novella"* має італійське походження і означає "новина", хоча бере свій початок від латинського *"novellus"* – новітній. Проте, як зазначають деякі науковці, характерні риси і навіть структурні ознаки новели простежуються ще зі стародавніх часів у літературних традиціях як заходу, так і сходу. Так, епізоди та елементи новелістичного характеру використовувалися з повчальною, розважальною або дидактичною метою як у текстах давньогрецьких філософів, так і в східних дестанах, у різноманітних епосах та фольклорних творах (наприклад, відомі нам під турецькою назвою *"boy"* історії, сукупність яких становить композицію "Книги мого діда Коркута", азербайджанський *"hekât"*, арабський *"kıssa"*, перський *"sergüzeşt"* тощо) [1, с. 480, 485, 488]. Існуючи в умовах фольклору певного народу, передаючись у формі невеликих усних повчальних розповідей про певні реальні або правдоподібні події, ці та подібні їм твори з поширенням писемності набули літературної форми та почали розвиватися відповідно до певних культурних умов.

Як самостійний літературний жанр новела розпочала своє становлення в добу раннього Відродження, яскравим прикладом чого є збірка італійського письменника XIV ст. Джованні

Боккаччо, що містила 100 новел, кожна з яких, будучи сюжетно завершеною, довершувала мозаїчну композицію твору, який врешті-решт здобув великої слави в Італії та дав поштовх новелістиці доби Ренесансу. Уже в XV ст. її було перекладено французькою та англійською мовами, а український читач отримав змогу познайомитись з твором Дж. Боккаччо лише чотири століття потому. Проте першим назву «новела» своїм творам дав інший італійський письменник – Бонвензін Дра Ріва – автор датованої XIII ст. збірки «Новеліно або Сто давніх оповідок». Характерною ознакою цих творів було фокусування на особистості героя, що можна розглядати як відповідь на конфлікт старого та нового світоглядів, який саме актуалізувався в той період. І саме в цей час новела закріплюється як жанр оповіді, що передає новини дня, «анекдотичного» (гумористичного чи сатиричного) побутового змісту, в основі якої – динамічна інтрига з несподіваною розв'язкою [2, с. 7].

Пізніше видатними письменниками-новелістами стали І. Бунін, М. Вовчок, Е. Гемінгвей, О. Генрі, А.А. Гірітлі, Е.Т. Гофман, Б. Грінченко, Р.Н. Гюнтекін, Ф. Кафка, Г. Квітка-Основ'яненко, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, Г. де Мопассан, Е. Ніхат Бей, О. Пушкін, С.П. Сезаі, О. Сейфеттін, Г. Сенкевич, М. Сервантес, В. Стефаник, І. Тургенєв, Г.З. Ушаклигіль, І. Франко, А. Чехов та інші. Кожен із цих письменників, як і безліч інших по всьому світі, доклали своїх зусиль для того, аби в XIX-XX ст. новелістика розквітла та почали з'являтися твори різноманітних різновидів: від соціально- або лірико-психологічних до фантастичних та філософських, від психологічних та історичних до алегоричних та сенсаційних тощо.

За тлумаченням І.В. Рибалко та Л.М. Ткач, новела – це невеликий за обсягом епічний (прозовий) твір про незвичайну, «нечувану» життєву подію з несподіваним фіналом. Серед її характерних рис найчастіше виділяють динамічність сюжету, невелику кількість персонажів, акцент на особистості, внутрішньому світі, переживаннях та настроях героя, чіткість зображуваних подій, несподіваність їх розвитку та розв'язки, лаконічність, яскравість та влучність художніх засобів, перевагу сюжетної однолінійності, простоту сюжету, момент ситуаційної чи психологічної несподіванки [2, с. 6]. Важливою ознакою новели є також її специфічна композиційна структура (зав'язка, кульмінація, розв'язка).

До української мови слово "новела" потрапило наприкінці XIX ст. з французької, де має тотожне значення. Проте і до цього в українській, як і в літературах багатьох інших народів, існували близькі до новелістичного жанру твори: деякі літературознавці вбачають їх елементи й у «Повісті временних літ», а деякі – навіть у повчальних проповідях святих отців. Як зазначають І.В. Рибалко та Л. М. Ткач, І. Франко, Ф. Колесса та інші видатні фольклористи навіть описували такий феномен, як фольклорна новела – відокремлене від казки оповідання, яке не містить у собі фантастичного елемента й цілком засноване на реальному побутовому тлі, характерною ознакою якого є імперсоналізованість – відсутність авторського стилю, що, на нашу думку, є доволі логічним, адже, передаючись від одного розповідача до іншого, ці історії кожного разу набували нової, відмінної від попередньої форми [2, с. 7].

До 70-х років XIX ст. на позначення новелістичних творів дуже поширеним був термін «оповідання», введений «Народними оповіданнями» Марка Вовчка. І, хоча в XIX ст. українська література існувала в доволі складних умовах, українська новелістика продовжувала свій розвиток. Так, вже на початку XX ст. з'являється ціла низка жанрових форм малої прози, а новела починає набувати якості суспільно-проблемного жанру, не розгубивши при цьому своїх фольклорних рис [2, с. 9-10].

Слово «оповідання» часто помилково використовується в позанауковому середовищі як синонім терміна «новела». З цим погоджується Ю. Попов, який також зазначає, що таке ототожнення не є вкрай вдалим, оскільки в багатьох європейських мовах спостерігається розмежування цих термінів (напр., франц. *recif – nouvelle*, нім. *Geschichte – Nouvelle*, рос. *рассказ — новелла*). Проте науковець переконаний також, що неправильно було б і повністю відмежовувати новелу від оповідання. Ми погоджуємося з його думкою про те, що джерело засадничої різниці цих двох жанрів полягає в активному розвитку різноманітних літературних напрямів та стилів. Так, реалізм та натуралізм з притаманними їм принципами детальної описовості, психологізму, аналітичності, аморфності сюжету можуть більш вдало втілюватися в формі оповідання, аніж новели з її оригінальністю описуваних явищ, гостротою сюжетної побудови та несподіваною розв'язкою. Підкреслюючи актуальність досліджень новели, Ю. Попов наголошує на її «формальній багатоликості» та «термінологічній невизначеності» і зазначає, що твори, які традиційно визначаються як науково-фантастичні, детективні або готичні оповідання, насправді і є новелами у визначенні Й.В. Гете, а от поширені психологічні та філософські новели доречніше визначати саме як оповідання [3, с. 374-375].

Оповідання – це малий прозовий жанр, близький до новели або нарису. Маючи низку спільних рис з іншими малими жанрами (як-от відносно невеликий розмір, одноепізодність, обмежена кількість подій і персонажів, малий часовий обсяг, переважно прозова форма розповіді), оповідання відрізняється від новели ослабленою фабульністю, меншим динамізмом сюжету, але більшою епічністю, аналітичністю, споглядальністю, розміреністю оповіді, нерідко наявністю оповідача і його суб'єктивного погляду. Таким чином, воно певною мірою уподібнюється до повісті, є більш пов'язаним з буденністю, повсякденністю, тяжіє до типового, а не виняткового. Ю. Попов також наводить думку Г. Поспєлова, який пропонує розуміти оповідання як малу прозову форму взагалі, виділяючи в ній твори нарисового (описово-оповідного) і новелістичного (конфліктно-оповідного) типів. Перші розкривають морально-побутовий і громадянський стан середовища, а другі беруть за основу випадок, який розкриває один з епізодів становлення характеру головного героя. У сучасному розумінні, як соціально-моральне дослідження, оповідання сформувалося в Європі в XIX ст., чому значною мірою посприяв розвиток натуралізму. Серед видатних майстрів цього жанру XIX-XX ст., безперечно, можна виділити: Е. Гемінгвея, М. Гоголя, О. Гончара, Дж. Д. Селінджера, Л. Толстого, І. Тургенєва, Г. Тютюнника, І. Франка, А. Чехова [3, с. 386-387].

В англійській мові на позначення прозових творів вживаються такі лексеми, як *"novella"*, *"novelette"*, *"nouvelle"*, *"short story"* тощо. У сучасному західному літературознавстві поширеною є практика визначення жанру прозового твору за кількісними показниками. Так, на думку Теда Моріссі, терміни *"novella"*, *"novelette"*, *"nouvelle"* та *"short story"* є взаємозамінними. При цьому, посилаючись на «Довідник з літератури» авторства У. Хармон та С.Х. Холман, він зазначає, що

терміном *"short story"* називають твори, що налічують 500-15000 слів, твори з 12 000-15 000 слів називають *"long short story"*. *"Novelette"* – це твори, довші, ніж *"short story"*, та коротші, ніж *"novel"*, так само як і *"short novel"*, які налічують близько 15 000-50 000 слів. Щодо обсягу *"novella"* науковець погоджується з Дж. Гарднером у визначених ним 30000-50000 слів, так само як і з авторами «Довідника з літератури" й Е.М. Фостер, які зазначали, що всі прозові твори, обсяг яких перевищує 50 000 слів, слід відносити до *"novel"* [4, с. 1]. Існує також інша специфікація обсягу прозових творів, висунута Асоціацією авторів наукової фантастики та фентезі Америки, згідно з якою *"short story"* вважаються твори обсягом до 7 499 слів, *"novelette"* – твори обсягом 7 500-17 500 слів, *"novella"* – обсягом 17 500-39 999 слів, а *"novel"* – прозові твори, що налічують 40 000 і більше слів (у слов'янській та тюркській літературних традиціях останній жанр має назву «роман») [5]. Деякі інші літературознавці висувають несуттєво відмінні цифри, проте уваги заслуговує саме одностайність цих авторів у визначенні послідовності збільшення обсягу творів, що представляють ці прозові жанри, оскільки вона спостерігається як в українській, так і в турецькій літературах.

Крім того, науковець С.Х. Міір зазначає, що *"short story"* є однією з найбільш поширених форм творів, що використовується для опису події, епізоду або історії одного конкретного героя. Зазвичай вона не передбачає суттєвого конфлікту, додаткових сюжетних ліній, великої кількості персонажів. Він також підкреслює розповідний характер цього жанру. *"Novelette"* він називає оповідальні твори, які мають романтичний або сентиментальний характер, є дещо довшими за *"short story"*, і зазначає, що цей термін не часто вживається нині. За характеристикою, яку автор дає творам жанру *"novella"*, що включає наявність декількох сюжетних ліній і поворотів, значної кількості героїв, меншої кількості проблем та конфліктів, ніж в романі, проте більшої, ніж в *"short story"*, цей термін можна співвіднести з українською повістю [6]. На основі наведених вище визначень можна зробити висновок про те, що в західному літературознавстві, так само як і в слов'янському, існує проблема жанрового розмежування прозових творів, і ми вважаємо доцільним на позначення новел та оповідань англійською мовою використовувати такі лексеми, як *"short story"*, *"long short story"* і *"novelette"*, а на позначення повісті – *"short novel"* та *"novella"*.

У турецькій літературознавчій традиції ж спостерігаємо вживання таких лексем на позначення жанрів прозових творів, як *"hikaye"*, *"öykü"*, *"kısa hikaye"*, *"uzun öykü"*, *"uzun hikaye"*. Взагалі слова *"hikaye"* та *"öykü"* були запозичені до турецької мови з арабської, де вони означають «розповідати», «передавати», «копіювати». Власне в турецькій літературі відомі приклади саме турецьких джерел виникнення розповідних прозових жанрів, серед яких можна згадати, наприклад, героїчні епоси або народні оповідання та казки. Проте вони зазвичай існували в симбіозі з іншими літературними жанрами, до того ж більшість турецьких авторів надавала перевагу творам ліричному роду. Тому першим зразком турецьких оповідань прийнято вважати «Muhayyelât» (з ар. «вимишлене») Алі Азіза Гірітлі, написане у 1796-1797 рр. та вперше опубліковане у 1852 р. Крім того, варто згадати також збірку «Müsâmeretnâme» (з ар. «вечірні розповіді») турецького письменника Есміна Ніхата Бея, яка складалася із 7 оповідань. Турецькі дослідники відмічають подібність цього твору використанням сюжетного обрамлення до «Декамерона».

Проте в той період навіть межа між оповіданням та романом, які виокремились у турецькій літературі в результаті модернізаційних рухів, пов'язаних з добою Танзимату, була розмита. А перші спроби їх розмежувати зробив турецький письменник Реджаізаде Махмут Екрем, який визначив роман як велике оповідання – *"büyük hikaye"*, а новелу – як невелике оповідання – *"ufak hikaye"*. У тюркській літературознавчій традиції вважається, що новела або оповідання як жанри в сучасному розумінні почали формуватися на заході у XVIII ст., а в XIX ст. – остаточно відділилися від роману й утворили окремий прозовий жанр – *"küçük hikâye"* (фр. *nouvelle*, англ. *short story*, нім. *kurzgeschichte*), і відтоді терміном *"hikâye"* позначаються лише короткі прозові твори – новели та оповідання. З тією ж метою могла використовуватися також адаптована лексема *"nuvel"* [1, с. 494-495]. Серед найвидатніших новелістів тюркської літератури виділяють таких письменників, як О. Сейфеттін, С. Сезаі, Х. З. Ушаклигіль, Н. Назим, Р. Х. Карай тощо.

Таким чином, вважаємо доцільним використовувати такі турецькі відповідники українським літературознавчим термінам «новела» та «оповідання», як *"hikâye"*, *"öykü"* та *"küçük hikâye"*. А оскільки жанрове різноманіття як малих, так і великих прозових творів у турецькій літературній традиції мало досліджене, спираючись на вже наявні формулювання, вважаємо доцільним передавати значення українського літературознавчого терміна «повість» турецькою мовою за допомогою лексем *"uzun öykü"*, *"uzun hikâye"* та *"kısa roman"*.

Висновки. У процесі нашого дослідження були встановлені характерні ознаки та підходи до розуміння прозових жанрів у різних літературознавчих традиціях, проаналізовані лексеми, що функціонують в українській, англійській та турецькій мовах на позначення жанрів прозових творів різного обсягу, та виявлено закономірності виникнення, розвитку та тлумачення малих прозових жанрів, згідно з якими в розглянутих літературних традиціях спостерігається подібність джерел виникнення новел та оповідань, залежність їхнього розвитку від загального культурного та соціального становища народу, а також їхній незмінно невеликий обсяг.

Отже, пропонуємо такі варіанти відповідників на позначення літературних жанрів в українській, турецькій та англійській мовах:

1) новела / оповідання – *"hikâye"*, *"öykü"*, *"küçük hikâye"* – "*short story*", "*long short story*" і "*novelette*";

2) повість – "*uzun öykü*", "*uzun hikâye*", "*kısa roman*" – "*short novel*" та "*novella*".

Перспективи подальших досліджень співвіднесення літературознавчих термінів полягають у висвітленні характерних рис та основоположних аспектів зарубіжної літератури для більш детального вивчення спільного та відмінного в підходах до розуміння новелістики та новелістичних творів у різних культурах.

Література:

1. Kavruk H., Pala İ., Kahraman A. Hikaye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1998. Cilt 17. C. 480–495. URL: https://islamansiklopedisi.org.tr/hikaye (дата звернення: 02.08.2021).
2. Рибалко І. В., Ткач Л. М. Жанр новели в українському історико-літературному процесі XIX – XX століть : навчальний посібник. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2014. 52 с.

3. Волков А. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. *Золоті Литаври.* 2001. С. 374–387. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Volkov_Anatolii/Leksykon_zahalnoho_ta_porivnialnoho_literaturoznavstva.pdf?PHPSESSID=epupbtq270evbn7tiu274cf053 (дата звернення: 02.08.2021).
4. Morrissey T. Great Works of Literature Betwixt Short Story and Novella. *Eureka Studies in Teaching Short Fiction 2:1.* 2001. URL: https://www.researchgate.net/publication/234760651_Great_Works_of_Literature_Betwixt_Short_Story_and_Novella (дата звернення: 02.08.2021).
5. What's the definition of a "novella," "novelette," etc.? *Science Fiction and Fantasy Writers of America, Inc.* URL: https://web.archive.org/web/20090319043837/http://sfwa.org/awards/faq.htm#6 (дата звернення: 02.08.2021).
6. Meer S. H. Differences Between a Short Story, Novelette, Novella, & a Novel. *Owlcation*. 2016. URL: https://owlcation.com/humanities/Difference-Between-A-Short-Story-Novelette-Novella-And-A-Novel (дата звернення: 02.08.2021).

Aivoronska A., Pokrovska I. The correspondence problem of the terms denoting "Short Story" in Slavic, Turkic and Western European literary studies

Summary. Our research work deals with the current problems of different approaches to understanding and translating the term "novel" in Slavic, Turkic, and Western European literary studies that has not been finally resolved yet despite the wide interest of literary researchers. The authors focus on the study of sources and key stages of the history of origin, formation, and development of novelistic genres, comparison of general and local, common and distinctive genre features of prose works, as well as analysis of approaches to the interpretation of the term "novella" in Ukrainian, Turkish, and Western European literary studies. The study aims to establish English and Turkish equivalents to Ukrainian literary terms denoting the genres of prose works, such as short story, novelette and novella. Based on the study of foreign and domestic theoretical sources, the article considers and analyzes the terminological basis for the designation of prose genres of each of the above literary traditions. Taking into consideration the various approaches to defining the genre of prose work in different literary traditions, e.g. such as quantitative and compositional, the authors suggest the following lexical units for translation of the terms denoting genres of novelistic prose between such languages as Ukrainian, Turkish, and English:

1) Ukrainian: новела, оповідання – Turkish: "hikâye", "öykü", "küçük hikâye", "ufak hikaye" – English: "short story", "long short story" and "novelette";

2) Ukrainian: повість – Turkish: "uzun öykü", "uzun hikâye", "kısa roman" – English: "short novel" and "novella".

Thus, the article is an attempt to summarize the already existing lexicological, literary and comparative studies of Slavic, Turkic and Western European scholars, as well as to establish equivalents to Ukrainian literary terms in some foreign languages.

Key words: short story, prose genres, comparative studies, literary terms, translation, Turkish language, Ukrainian language, English language.